

УДК 316.33

Яценко Ганна Юрїївна

(Миколаїв, Україна)

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Аннотация: Стаття присвячена дослідженню комунікативної культури освіти. Звертається увага на комунікативний вектор взаємодії, що визначається у якості базового для побудови та подальшого розвитку інформаційного навчального середовища. *Ключевые слова:* Коммуникативная культура, коммуникация, коммуникативный акт, модели знаний, визуализация, информационная культура, виртуальная реальность, учебная среда, информационные шумы.

Анотация: Стаття присвячена дослідженню комунікативної культури освіти. Звертається увага на комунікативний вектор взаємодії, що визначається у якості базового для побудови та подальшого розвитку інформаційного навчального середовища.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікація, комунікативний акт, моделі знань, візуалізація, інфор-

маційна культура, віртуальна реальність, навчальне середовище, інформаційні шуми.

Summary: The article is devoted to the education communication culture investigation. The main attention is paid to the communication vector of interaction that is determined as the basic one to the information education environment building and its further development.

Key words: communication culture, communication, communication act, knowledge models, visualization, information culture, virtual reality, education environment, information noise.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Взаємодія індивідів у рамках комп'ютерної мережі є основою нового типу навчально-

інформаційної культурної формації, що створюється та підтримується інформаційно-комунікаційними засобами.

Метою даної статті є розгляд комунікативної складової інформаційної культури, подання видів комунікативної взаємодії та дослідження основних принципів існування навчального інформаційного середовища.

Аналіз основних досліджень по темі включає праці присвячені комунікативним аспектам сучасних інформаційно-комунікативних процесів, що були висвітлені у роботах О. Астаф'євої, Ю. Лотмана, М. Маклюєна, Л. Озадовської та ін. При звертанні до комунікативної логіки провадився аналіз роботи С. Гусєва щодо дослідження метафізики тексту.

Виклад основного матеріалу. Комунікативне середовище – це те, що оточує людину з самого її народження, вона не може не спілкуватися, оскільки, саме спілкування впливає на її розумовий розвиток, соціальне становлення, закладає основу моральних принципів. Людина має комунікативну сутність, а отже, потребує її вираження через знаково-символьну систему мови. Більш того, наповнення внутрішнього світу, що відрізняє кожного індивіда, досягається тільки за умови вираження його у зовнішній світ, тобто через вступ у взаємодію з ним. Комунікація належить до категорії основних потреб людської психіки, вона є необхідною для здійснення повноцінної творчої реалізації особистості: «Процес комунікації забезпечує розвиток та становлення психіки індивіда в системі розумної речовини Землі. Він забезпечує психіку необхідним об'ємом інформації, а також створює умови для реалізації його внутрішніх потенціалів [2, с. 116]». Комунікація є безмежною стверджує К. Ясперс [11, с. 49], саме вона надає людині можливість розуміти інших людей та, що не менш важливо, зрозуміти себе, адже не розкривши своєї сутності ми не можемо повною мірою збагнути вчинки інших. Саме комунікація, на думку вченого, допомагає нам подолати вузькість замкнутої в нас історичності та здійснити стрибок вдалину.

Навіть на самоті ми шукаємо спілкування, але не знаходячи його починаємо спілкуватися самі з собою або з культурною спадщиною,

адже з втратою комунікації втрачається сприйняття інформації про навколишній світ. В той самий час коли людина перестає отримувати знання, інформацію, припиняється процес її розвитку, що призводить до деградації її особистості: «Позбавлена спілкування соціальна система приречена на деградацію, й теж саме можна сказати про окрему особистість [5, с. 67]». Процес спілкування з самою собою або з культурними цінностями, допомагає людині зберегти особистість навіть в самих критичних ситуаціях. Е. Гусинський та Ю. Турчанінова [5, с. 68] наводять яскравий приклад виживання людини, відомого перекладача Тетяни Гнедич, в умовах фізичної ізоляції, завдяки комунікації з культурною спадщиною людства. В жорстоких умовах сталінського табору Тетяні Гнедич вдалось зберегти власну духовність, не втратити віри в життя та бажання жити, завдяки перекладу «Дон Жуана» Байрона, який вона здійснювала усно, по пам'яті.

Освіта, що вибудовує культурні орієнтири для кожної людини, впливає на все подальше її життя. Освіта невіддільна від комунікації, безпосередня (вчитель – учень) чи опосередкована (учень – комп'ютерна навчальна програма – вчитель) вона становить основу будь-якого навчального процесу. Виховання людини передбачає взаємодію на основі культурного досвіду, що закладає в особистості загальнолюдські настанови, а комунікація слугує механізмом соціалізації індивіда. Б. Гершунський вважає застосування спілкування в педагогічному процесі аксіомою: «Особистість створюється особистістю, соціумом, життям, власною життєдіяльністю та життєтворчістю [3, с. 304]».

Освітній процес представляє собою процес передачі соціально-значимої інформації, що здійснюється за допомогою провадження комунікацій різного рівня. Взаємодія комунікантів у процесі спілкування провадиться на наступних рівнях: інтеракція особистості з самою собою, з іншою особистістю, з групою людей та з великою аудиторією. Перший тип взаємодії людини (з самою собою) носить назву внутрішньої комунікації при якій комунікант взаємодіє з власною особистістю з метою осмислення своїх життєвих переживань. До

внутрішньої комунікації ми схильні віднести такий рівень комунікації як автокомунікацію, де адресат та адресант збігаються. Автокомунікація відбувається за умов перегляду автором власного тексту, де результатом взаємодії індивіда з письмовим джерелом є перероблення та доповнення вихідного тексту. Отже, вступаючи в комунікацію з власним твором, автор спілкується з самим собою, але це відбувається не безпосередньо, а опосередковано через текст.

В процесі зміни ролей при взаємодії з текстом, автор підходить до нього з різних позицій, які, однак, мають спільну сферу перетину. Результатом даної взаємодії є сектор збігу позицій змісту, що й породжує нову ідею. Автокомунікація, на нашу думку, належить до рівня внутрішньої комунікації, виконуючи роль її підрівня. Спілкування однієї людини з іншою є міжособистісною комунікацією, тобто такою комунікацією, що відбувається між двома або більше особистостями, які за допомогою мовного коду здійснюють передачу та отримання повідомлення, що відбувається в певному контексті. Розділяють також групову та масову комунікації. Групова комунікація представляє собою вид взаємодії між членами однієї групи, які пов'язані між собою спільними інтересами. Масова комунікація передбачає взаємодію великої групи людей за допомогою засобів масової комунікації, а саме преси, радіо, телебачення, Інтернет.

Комунікативний вектор створює культурну взаємодію співрозмовників на основі знанневого базису, адже процес передачі знань не відбувається у відриві від текстів, що ілюструють, пояснюють знання. Натомість ефективний характер носить взаємодія в ході якої індивіди передають власні уявлення про оточуючий світ, його закони та закономірності засновані на досвіді, що має вираження в текстовій формі. Сценарії дій, які найчастіше повторюються, закріплюються в даному колективі або співтоваристві у вигляді схеми впорядкованих знань (структурованих знань). Ефективність передачі знань напряму залежить від ступеня їх впорядкованості, оскільки чим чіткіше прослідковуються зв'язки між масивами знань, тим легше їх видозмінювати

та передавати адресатові з найменшими втратами змісту. Нажаль в комунікативній практиці феномен втрати змісту повідомленням при передачі є неминучим, оскільки на кожне повідомлення впливають так звані інформаційні шуми, що викривлюють зміст повідомлення або надлишки інформаційного змісту, які заважають сприйняттю повідомлення адресатом, тим самим знижуючи рівень обробленої ним інформації. Внаслідок цього можлива часткова чи повна втрата об'єму інформації, її змісту. Причини виникнення шуму – різноманітні: від несправності каналу передачі інформації (виникнення неполадок в комп'ютерній мережі або існування дефектів мовлення у відправника повідомлення) до нерозуміння самої інформації на фонетичному, морфологічному, семантичному, стилістичному та інших рівнях. Виходячи з двох головних причин виникнення шуму, І. Яковлев [10, с. 26] виділяє технічний та семантичний види шумів, перший з яких пов'язаний з перешкодами в передачі й каналі, а другий провокується викривленням значення при сприйнятті змісту. Відносно особистісного сприйняття інформації індивідом виділяють внутрішній, зовнішній та семантичний шуми. Внутрішній шум виникає внаслідок не сконцентрованості індивіда на комунікативному акті, зовнішній – є наслідком впливу негативних зовнішніх факторів, що відволікають особистість від спілкування, семантичний шум, як вже було зазначено, є результатом нерозуміння або неправильного розуміння інформації на семантичному рівні.

З часу введення легкої обробки та передачі інформації за допомогою комп'ютерних засобів виникає нова загроза викривлення змісту інформації на рівні поняття, що пов'язана зі зміною якості інформації на рівні образів. Проблема викривлення змісту виникає внаслідок панування інформаційної кризи в середовищі «інформаційного буму», де інформація на вході в систему не завжди відповідає їй на виході з неї. Процес неконтрольованого тиражування інформації призводить до появи впливу шуму на певному етапі копіювання, через що вся подальша розповсюджена інформація стає неправдивою або повністю викривлюється її початковий зміст. Шуми присутні

в будь-якій комунікації, оскільки являють собою її невід'ємний елемент. Зменшити рівень шуму намагаються за допомогою надлишкової інформації, що передаючись до одержувача навіть при достатньо високому рівні перешкод, допомагає здійснити ефективний комунікативний акт. З іншого боку, надмірне захоплення передаванням надлишкової інформації призводить до розгубленості учня перед інформаційним масивом, повної його фрустрації.

З метою мінімізації втрати інформації, що передається, дослідники пропонують виконання наступних умов [4, с. 188–189]. Перш за все кожне речення в повідомленні має бути якомога точніше ідентифіковане у формальному (на рівні символів) та змістовному плані (на рівні поверхової інформації). Мають бути чітко означені час і умови трансляції повідомлення, а також пряме на непряме значення повідомлення повинні бути чітко розмежовані. В деяких випадках нам не важливий зміст, що передається напряму, нас цікавить імпліцитне значення тексту, що слідує за змістом. Групи текстів такого плану відносяться до групи загальнокультурних прецедентів, вони дуже рідко зустрічаються в освітньому процесі, але все ж таки мають місце при завуальованому, невідкритому поданні загального змісту.

Не менш важливу ролі грає комунікація в освітній культурі в процесі формування знань. Знання, що являють собою результат осмислення колективного досвіду, отримуючи вираження в мові, стають елементом культурної ідентичності індивіда, впливають на формування його загальної суб'єктивної реальності [4, с. 286]. В даному випадку ми ведемо мову про зміну індивідуального культурного середовища під впливом комунікативних актів, що містять під собою передачу нових знань та навичок. Проте передача знань за допомогою комунікації, особливо в освітній сфері, здатна змінити культурне середовище всієї суспільної формації при умові, якщо знання отримані індивідом будуть включені не тільки до його суб'єктивної реальності, але й стануть загально прийнятими всіма членами даної групи. Визнані знання стають регулятором соціальних дій, вони здатні змінити вектор розвитку

культури, комунікативні акти при цьому виконують функцію не тільки по розповсюдженню знань, але й стають фактором їх формування. Гусев С. [4, с. 287–288] наводить багато прикладів, коли освоєння кардинально нових відкриттів, що могли позитивно вплинути на розвиток культури, було відтерміноване через невизнання ідей науковців. Одним з таких прикладів є історія французького дослідника Сен-Віктора, який відкрив прояв радіоактивності набагато раніше подружжя Кюрі, але результати його пошуків не були прийняті тогочасною науковою спільнотою.

Отже, засвоєння нових знань, що передаються за допомогою комунікативних актів, не відбувається, якщо суспільство не готове сприйняти дані ідеї, якщо вони є революційними для свого часу, а форма культурного мислення суспільства є недостатньо розвинутою для їх освоєння. Комунікація в даному випадку виступає інструментом за допомогою якого здійснюється процес породження, впорядкування, трансляції знань, а її ефективність впливає на інтенсифікацію даних процесів.

В рамках даної статті ми звертали увагу на те, що комунікація може відбуватися не тільки безпосередньо, але й опосередковано через інформаційно-комунікаційні засоби. Виникнення та розповсюдження глобальної інформаційної мережі надало точку відліку для нової культурної формації – інформаційної культури, що здобула високу ступінь візуалізації. Основу даного виду середовища складає взаємодія індивідів в інформаційному просторі за допомогою комп'ютерних технологій.

Уособленням інтенсивного впровадження візуалізації на перших етапах стала екранна культура, втілена через кінематограф, що змінював існуючий світ, передаючи певну реальність кожного конкретного фільму. Дослідник семіотики кіно Ю. Лотман писав з цього приводу: «Кінематограф моделює світ. До важливіших характеристик світу належать простір та час. Відношення просторово-часової характеристики об'єкта до просторово-часової природи моделі в багато чому визначає й її сутність, й її пізнавальну цінність [6, с. 100]». Час та простір впливають на існування будь-якої моделі, оскільки є базовими її властивостями,

проте простір не є аморфною характеристикою: в кожній конкретній моделі він представляє собою певний ланцюг подій. Таким чином кожна культура екранна чи інформаційна породжують власну реальність, що є віртуальною відносно до реального життя індивіда. Віртуальна реальність, на сучасному етапі свого становлення, розглядається як культурне уособлення іншої реальності, що представляє собою: «(...) надскладне утворення – культура мережі, утворюється стихійно й спонтанно на основі різнорівневих контактів людей – їх нелінійних взаємодій. Культура, заснована на знанні, й на віртуально-міфологічній свідомості [1, с. 421]». Натомість існує принципова різниця між екранною та інформаційною культурами. Якщо в першій людина не здатна вплинути на організацію простору, стоїть осторонь розвитку подій, виконуючи лише пасивну роль спостерігача, то друга є динамічною за своїм характером. Стороння позиція спостерігача не визначає існування людини. Буття людини, взаємодія її зі світом, з іншою людиною не можливе без спілкування. Посередником між людиною та адресатом взаємодії виступає мова: «Місток між „Я” і „Ти” можна перекинути тільки завдяки її допомозі (...) [8, с. 66]». Саме мова є зв'язуючою ланкою в процесі конструювання та сприйняття світу, образів об'єктивної та суб'єктивної дійсності.

Віртуальна реальність, яка розгортається в межах інформаційної культури, може утворюватись за допомогою слів, що виступають одним з засобів до її створення. Саме слова допомагають вийти за межі сталого буття в процесі побудови нового світу існування. Параметр спілкування є надзвичайно важливим елементом управління навчального інформаційного середовища, він зв'язує всі елементи навчальної системи для злагодженої роботи. Віртуальне середовище, що охоплює всю життєдіяльність людини в комп'ютерному просторі, стає джерелом живлення для культури нового типу. З одного боку, воно є середовищем спільного буття та спілкування користувачів в мережі, з іншого – відповідає за самоідентифікацію кожного індивіда. Стрижневим елементом культури даного типу стає

особистісно спрямований гіпертекст, що формується на основі комунікативних інтенцій індивіда змінює його буття.

Розповсюдженість віртуальної реальності завдячує становленню інформаційного суспільства, яке підтримує її існування та розвиток за допомогою створення сприятливих умов для вдосконалення комп'ютерної техніки. Умовою існування інформаційного суспільства є породження інформаційного поля, яке організує простір з метою створення певної реальності для окремого кола учасників, користувачів даного поля. Виходячи з цього, ключова властивість інформаційного поля вбачається у можливості занурення суб'єкта в специфічне буття, тобто буття в межах віртуальної реальності.

Онтологічне припущення щодо буття людини, висловлене С. Пролеєвим [9, с. 75], полягає у його відкритості, обумовлює потенцію індивіда бути присутнім за рамками всього суцього, тобто існувати у модусі самопродуктування. Даний модус дозволяє особистості у світі віртуального формувати нескінченну кількість підсвітів, кожен з них має власну реальність, в якій виступає людина в той чи іншій ролі.

Особистість власноруч моделює простір, який перестає бути загальною властивістю моделі, пропускаючи його через призму власного досвіду, людина надає йому ряд конкретних рис. Саме людина є конструктором та творцем віртуальної реальності, що заснована на комп'ютерних технологіях. Сама ж віртуальна реальність є нейтральною, вона наповнюється змістом тільки при взаємодії з людиною. Крім того, віртуальна реальність позиціонує як простір «нових міфів» [1, с. 421], тобто середовище вільне для створення, зображення нових подій. Людина є основною діючою силою породження віртуального простору, головною ознакою якого є комунікативність, що пов'язана з основною потребою людини у спілкуванні, виходячи з її соціальної природи: «Кожна людина як індивідуальна, так і соціальна, тому, навіть залишаючись один-на-один з комп'ютером, шукає можливості самореалізації в квазисоціумі. Соціальність проявляється через бажання встановити

комунікативні відношення з іншими людьми, вступити з ними у контакт [1, с. 433]». Більш того, саме існування віртуального середовища не можливе без комунікації, без взаємодії учасників навчального процесу. Зважаючи на постійну наявність комунікації у віртуальному просторі, спроможність віртуального простору її провадити та підтримувати, можемо сказати, що віртуальна реальність є комунікативною.

У зв'язку з переносом освітньої діяльності в електронну форму, ведуть мову про інформаційну освітню культуру, що формується в учнів при застосуванні електронних навчальних засобів. В межах інформаційної мережі створюється новий тип взаємодії, оснований на електронному спілкуванні. М. Маклюєн [7, с. 82–83], аналізуючи засвоєння візуальних образів людьми грамотними та безграмотними, писав, що писемність надає людям можливість фокусувати увагу на відстані від образу, тобто вони здатні сприймати даний образ цілісно, оскільки володіють навичками читання графічно-символьних знаків (знають грамоту). Діяльність неграмотних людей по вивченню візуального образу відрізнялась корінним чином. Спершу вони сканували запропонований образ, далі вони пильно вивчали його сегмент за сегментом, повністю занурюючись у нього. Даний експеримент підтвердив важливість навичок при усвідомленні графічного письма, але й відобразив суттєву різницю у швидкості переробки інформації.

Незважаючи на те, що інформаційно-освітня культура містить в собі аудіальну складову, все ж таки головною складовою є вектор візуалізації, що пропонується нею. Швидкий темп подання інформації вимагає від користувача оволодіти навичками прискореного її „сканування”, обробки та засвоєння. Даний фактор підводить нас до стрижневої відмінності електронних навчальних засобів від друкованих, що полягає в швидкості породження інформації, легкості її дублювання, зберігання й трансформації з однієї форми в іншу, наприклад з електронної в друковану. Аудіальна складова втрачає власну значимість в інформаційній мережі, в тому числі й в навчальній інформаційній мережі, оскільки в

процесі подання інформації голос не грає вирішальну роль. Феномен втрати важливості аудіального супроводу інформації пов'язують з виникненням нових методик навчання прискореним навичкам читання, що побудовані на розділенні процесів руху очей та внутрішньої вербалізації. Звернувшись до історичної ретроспективи можна побачити, що читання в давні часи та в Середньовіччі завжди супроводжувалось голосом, але з появою друкованого слова процес промовляння друкованих слів припинився [7, с. 92]. Сьогодні, взаємодіючи з електронними письмовими джерелами, ми проводимо внутрішню вербалізацію друкованих слів, застосовуючи техніку вертикального сканування представленого тексту з метою якнайшвидшого декодування наданих мовних знаків.

Філософська розвідка О. Астаф'євої [1] показує, що незважаючи на утвердження нової культурної парадигми в суспільстві, яка принесла якісні зміни в способі життя та ментальності людей, дана парадигма призвела до спрощення комунікації внутрішнього особистісного простору. Якщо раніше комунікація виникала в зв'язку з необхідністю, а взаємодія у сфері духу здійснювалась тільки на самому вищому рівні буття індивіда, й піднятися до екзистенціального спілкування могла тільки особистість, що досягла високого рівня культурного розвитку, то на сьогоднішній день науково-технічний прогрес, який визначає вектор сучасної культури, на думку О. Астаф'євої [1, с. 427–428], здатний позбавити людину певної долі комунікативної свободи. Через постійний контроль з боку інформаційно-комунікаційних технологій людина втрачає навички екзистенціального спілкування, стає керованою. Надією на збереження найвищого рівня взаємодії – екзистенціальної комунікації є культура та мова, що здатні підняти рівень самосвідомості особистості, оскільки під час безпосереднього спілкування „я” одного індивіда співвідноситься з „я” іншого, тобто йде обмін станами екзистенцій.

Висновок і перспективи дослідження у даному напрямі. Пасивна екранна культура XX століття, породжена сплеском кінематографічної продукції, у XXI-му замінюється на

динамічну інформаційну, створену за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у глобальному віртуальному просторі. Явище комунікації стає основою розвитку культурної формації, надає їй засоби по ефективному управлінню та провокує подальший розвиток. Комунікативний вектор становлення інформаційного середовища підтримує взаємодію індивідів, яка провадиться на основі знаннєвого базису з метою передачі здобутих знань й створення умов для формування нових. Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі вбачаємо у поглибленому вивченні впливу комунікативної складової на еволюцію інформаційного простору, а також у розгляді сучасних тенденцій щодо впровадження візуалізації у рамках інформаційного середовища.

Література:

1. Астафьева О. Н. Синергетический дискурс современных информационно-коммуникативных процессов / О. Н. Астафьева // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М., 2004. – С. 419–443.

2. Базалук О. О. Час у світлі нової космологічної концепції : Монографія / Базалук О. О. – Дніпропетровськ : Пороги, 2003. – 127 с.

3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века / Гершунский Б. С. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.

4. Гусев С. С. Метафизика текста. Коммуникативная логика / Гусев С. С. – СПб. : Гуманитарная Академия, 2008. – 352 с.

5. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М. : Логос, 2001. – 224 с.

6. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Лотман Ю. – Таллин : Ээсти Раамат, 1973. – 124 с.

7. Маклюэн М. Галактика Гутенберга : Становление человека печатающего / Маршал Маклюэн. – М. : Фонд “Мир”, 2005. – 496с.

8. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні : Монографія / Озадовська Л. В. – К. : ПАРАПАН, 2007. – 164 с.

9. Пролеев С. В. Метафізика влади : Монографія / Пролеев С. В. – К. : Наук. думка, 2005. – 324 с.

10. Яковлев И. П. Ключи к общению. Основы теории коммуникаций / Яковлев И. П. – СПб. : Авалон, 2006. – 240 с.

11. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Ясперс К. – [2-е изд.]. – М. : Республика, 1994. – 527 с.